

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ НА ХЕРСОНЩИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Сучасні тенденції розвитку української держави сприяють зростанню соціальної ролі жіноцтва. Тому завданням суспільства є розширення доступу жінок до професійно-технічної підготовки, освіти в галузі науки і техніки. Слід залучати їх до отримання освіти впродовж усього життя і роботи в тих галузях, де традиційно жінки майже не були представлені (природничі науки, математика, технічні науки, екологія, інформаційна техніка, науково-дослідна робота).

Вирішення зазначеної проблеми певною мірою залежить від підвищення ефективності підготовки педагогів професійної школи. Введення до змісту підготовки майбутніх педагогів надбань історико-педагогічної науки має особливе значення, бо аналіз і творче використання педагогічної спадщини минулого є одним із шляхів удосконалення навчально-виховної системи сьогодення.

Аналіз праць дослідників показує, що їхню увагу привертала різні аспекти проблеми підготовки педагогів професійної школи в історії української педагогіки. Так, Т.Б. Слободанюк досліджувала питання становлення та розвитку професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання, В.Ф. Хомич розглядав проблеми формування творчої особистості вчителя у вітчизняній педагогічній спадщині, М.К. Козій вивчав процеси розвитку середньої педагогічної освіти, а М.С. Лисенко – середньої спеціальної освіти та ін.

Однак проблема освіти жіноцтва ще не виступала, як самостійний предмет історико-педагогічного дослідження. Недостатньо визначені теоретичні й методичні основи становлення і розвитку жіночої освіти в регіонах України, її особливості і закономірності.

Мета статті – проаналізувати історичний шлях розвитку освіти жіноцтва Херсонщини кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Для вирішення поставлених завдань використовували аналітичний, історико-порівняльний і ретроспективний методи, які допомогли зробити наведені нижче узагальнення.

Разом із виникненням людства на земній кулі з'явилися дві протилежні статті та окреслилися проблеми їх виховання і розвитку. Значний проміжок часу жінки мали не рівні з чоловіками права в усіх сферах життя і, зокрема, у сфері навчання та виховання.

Так, у Київській Русі ґрунтовну освіту не тільки релігійного, а й світського характеру могли здобути лише князівські доньки. На щастя вони відкривали жіночі школи, де можна було іншим жінкам отримати початкову освіту.

Першу в Київській Русі школу для дівчат (1086 р.) заснувала Анна (Янка) Всеволодівна – дочка великого князя Київського Всеволода Ярославича і сестра великого князя Київського Володимира Мономаха. Школа знаходилась при заснованому нею Андріївському монастирі в Києві [5: 13].

Педагогічною діяльністю також займалися Єфросинія Полоцька та Єфросинія Суздальська, завдяки яким значна частина жінок країни, в тому числі й нижчих верств населення, була грамотною [7: 185].

Питання жіночої освіти продовжують вирішувати в епоху Українського Відродження. У цей час у братських і козацьких школах запроваджують спільне навчання хлопців і дівчат. Тобто, дівчата нарешті отримують рівні з хлопцями можливості здобути початкову освіту. Щодо вищої жіночої освіти, то вона починає свій розвиток з 1764 р., коли в Петербурзі було відкрито Смольний інститут (навчальний заклад закритого типу для дівчат дворянського походження з 6 до 18 років). Інститути шляхетних дівчат з відділеннями і для міщанських дівчат відкриваються у ХVІІІ ст. в Харкові, Одесі, Києві, Полтаві, але дівчат-кріпачок тут, звісно, не навчають.

Інститути здійснювали поверхове “світське” виховання. Тут навчали французької мови, добрих манер, співу, музики, закону Божого, а загальноосвітні знання вихованки отримували в незначній кількості. Дівчата-міщанки здобували “професійну освіту” – готувалися до подальшої роботи як гувернантки для дворянських домів, економок, рукодільниць [7: 228].

Для дівчат духовенства наприкінці XIX ст. відкриваються епархіальні училища – середні навчальні заклади.

У другій половині XIX –на початку XX ст. створюються Маріїнські жіночі училища та жіночі училища Міністерства народної освіти, які згодом реорганізують в жіночі гімназії, відкриваються Вищі жіночі курси, Жіночий медичний інститут в Петербурзі (1897 р.), Жіночий педагогічний інститут в Петербурзі (1903 р.), Жіночий медичний інститут в Києві (1916 р.) та ін.

У цей період відкриваються навчальні заклади для жінок по всій Україні, а не тільки у великих містах, створюються приватні загальноосвітні та спеціальні навчальні заклади: училища, гімназії, пансіони тощо. Вони, як правило, належали заможним особам, благодійним, релігійним, освітнім та іншим організаціям. Приватні навчальні заклади відігравали значну роль у розвитку освіти України. Серед них Херсонська Маріїнська гімназія, яка була добре відома за межами Таврійського краю. Свій історичний шлях вона розпочала 21 травня 1855 року як приватний пансіон, відкритий Марією Гнатівною Гозадіноюю разом зі своїми сестрами Софією та Оленою. Це був перший приватний навчальний заклад для дівчат.

Заснування пансіону було зумовлене тим, що на той час в м. Херсоні, крім приватного єврейського училища, не було ніяких навчальних закладів для дівчат. Тому директор училищ барон Ельснер запропонував сестрам Гозадіновим очолити цю справу. Його вибір не був випадковим, бо сестри одержали чудову домашню освіту: володіли кількома іноземними мовами, мали знання з історії, математики, географії тощо. До того ж сестри були досить заможними людьми.

Марія Гнатівна Гозадінова мала “глибокі філологічні знання: не тільки читала й говорила багатьма європейськими мовами – французькою, німецькою, англійською, італійською, але й добре знала їх літературу. Не чужі були їй і східні мови” [1: 2]. Вона була директором пансіону і викладала російську літературу. Софія Гнатівна викладала історію, а Олена Гнатівна – географію і французьку мову [2: 13]. Крім сестер Гозадінових, у пансіоні викладали вчителі чоловічої гімназії.

У “Приватному пансіоні для дівчат в Херсоні” вивчали такі предмети загальноосвітнього курсу: Закон Божий, російську, французьку та німецьку мови, арифметику, історію, географію, малювання, краснопис, музику, рукоділля і танці [8: 1]. Він швидко набув популярності, зростала кількість бажаючих вчитися саме тут, розширювалася й програма занять. Завдяки цьому в лютому 1864 року з дозволу місцевої влади пансіон перетворюють на приватну гімназію з шестирічним курсом навчання [2: 12], у якій, крім перелічених, викладають основи природничої історії та фізики, продовжує зростати кількість класів і кількість учнів.

З 1867 року гімназія з приватного закладу стає громадським. У ній 1871 року відкривають сьомий клас, а 1885 року – восьмий. Як і колишній пансіон гімназія теж набула популярності. Невпинно зростала кількість учениць (1869 рік – 136 учениць, 1897 рік – 473, 1900 рік – понад 600), було кілька паралельних класів. У 1881 році гімназія отримала назву Маріїнської [2: 13].

Серед кращих приватних жіночих навчальних закладів Херсонщини початку XX ст. – гімназія В.І. Марченко. Ідея створення її належить дружині директора банку, члену Херсонської міської управи, статського радника, попечителя жіночої гімназії Сави Васильовича Марченка, яка 24 січня 1902 року отримала дозвіл на відкриття у власному будинку приватного початкового училища з викладанням французької і німецької мов, а також з підготовкою дітей обох статей від 6 до 12 років до вступу в середні навчальні

заклади [3: 13]. Викладачами в училищі працювали В.І. Марченко, М.Н. Грищенко, В.Н. Воїнова та священник о. І. Михайловський. З часом і дві доньки Марченків (Галина і Ксенія) працювали в училищі виховательками.

У травні 1908 року навчальний заклад перетворено в приватне училище 2-го розряду. 1909 року в ньому були дві паралельні початкові школи. У групі В.І. Марченко навчалось 50 дівчат, а у її доньки Галини – 24 хлопці та 21 дівчинка. Закон Божий викладав священник о. Н. Долбня.

17 червня 1910 року гімназія стає першорозрядним семикласним навчальним закладом з курсом жіночих гімназій, а вже через рік 19 червня 1911 року на його основі В.І. Марченко заснувала приватну жіночу гімназію з семирічним терміном навчання. Для того, щоб отримати свідоцтво про звання домашньої вчительки випускницям гімназії В.І. Марченко треба було закінчити восьмий клас в іншому навчальному закладі.

Відомо, що у ті часи в приватних гімназіях навчання відбувалося згідно з державною програмою, але учні не отримували таких прав, які були у випускників чоловічих і жіночих гімназій Міністерства народної освіти. Саме тому в приватних гімназіях зазвичай не було випускних класів і після закінчення 7-го класу дівчата повинні були складати екзамен за 8-й клас у державних жіночих гімназіях.

20 вересня 1915 року, завдяки наполегливості власниці, гімназія отримала право для своїх вихованок здобувати освіту і отримувати свідоцтво про звання домашньої вчительки. Заклад було перейменовано на “Приватну жіночу восьмикласну гімназію Валентини Іванівни Марченко з правами для учнів”. Здійснилася давня мрія випускниці першої Херсонської жіночої гімназії (В.І. Марченко), яка свого часу закінчила навчання з золотою медаллю і званням домашньої вчительки російської мови та присвятила своє життя створенню зразкового навчального закладу для дівчат. У гімназії було вісім класів і підготовчий клас. Тут навчалось 310 учнів. За програмою восьмого класу дівчата вивчали Закон Божий, педагогіку, російську граматику, методику російської мови, арифметику, методику арифметики, педагогічне малювання, краснопис, гігієну, співи, домоводство, а також спеціальні предмети: російську мову і словесність, математику, географію, історію, природознавство, французьку і німецьку мови. Ще з січня 1914 року навчальний заклад мав власну чотириповерхову будівлю і двоповерховий гуртожиток, збудовані на кошти С.В. Марченка. Це була єдина в м. Херсоні гімназія, яка мала вежу для спостереження за небом під час вивчення предмета “Космографія”. У приміщенні гімназії все віяло комфортом: водяне опалення, туалети з дзеркалами, швейцари, няньки та ін. [4: 13].

Як бачимо, у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. приватна жіноча освіта Херсонщини створювала всі умови для того, щоб дівчата із заможних сімей могли здобути якісну освіту. Кількість жіночих навчальних закладів у цей період поступово зростає. Так, якщо в 1868 році в м. Херсоні працювало одне жіноче училище 2-го розряду, п'ять приватних жіночих училищ і два училища для осіб обох статей, то до 100-річчя заснування міста (1878 р.) було відкрито жіночу гімназію і прогімназію, при якій у 1874 році організовано педагогічні курси, що готували вчительок для земських шкіл.

Зростає також кількість дівчат, які здобули освіту як серед заможної частини населення, так і серед бідних. Але переважна кількість дівчат у цей період ще лишається без освіти. Про це свідчать такі статистичні дані: у 1895 році в Херсоні проживало 2678 хлопців та 2905 дівчат шкільного віку, а в школах навчалось 2097 хлопців і тільки 875 дівчат. Тобто 69 % дівчат в м. Херсоні ще лишалися без освіти [6: 8].

Отже, нерівноправне соціальне становище жінок зумовило виникнення самостійної галузі – жіночої освіти; значну роль в освіті жіноцтва відігравали приватні жіночі школи; організація навчально-виховного процесу в приватних жіночих школах певною мірою залежала від окремих особистостей, якими на Херсонщині були сестри Гозадінови, В.І. Марченко та ін.; навчальні плани приватних жіночих шкіл кінця XIX – початку XX ст. поступово наблизилися до державних і забезпечували якісну освіту, яка не відрізнялася, а подекуди була кращою ніж в навчальних закладах Міністерства народної освіти.

Основним напрямом подальших досліджень проблеми розвитку жіночої освіти на Херсонщині може стати вивчення питань виникнення, історії розвитку та особливостей організації навчально-виховного процесу в інших навчальних закладах, зокрема в закладах Міністерства народної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білай Л. Самовідданість // Наддніпрянська правда. – 1995. – 19 січня. – С.2.
2. Голобородько О. Три сестри // Джерела. – 1994. – № 19 – 20. – Липень. – С. 12–13.
3. Горностаев Е. Дом Марченко // Площадь Свободы. – 1999. – 11 ноября. – С.13.
4. Горностаев Е. На пути к украинской национальной гимназии // Площадь Свободы. – 1999. – 13 мая. – С.13.
5. Жінки України: Бібліографічний енциклопедичний словник/Укладач: Л.Г. Андрієнко та ін.; редколегія: М.А. Орлик (голов. ред.) та ін. – К.: Фенікс, 2001. – 560 с.
6. Коротецький А. Літопис Херсона // Джерела. – 2001. – 10 березня. – С.8.
7. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.

УДК 37. 01

І.В. Стражнікова

ІВАННА ПЕТРІВ: СПОМИНИ ПРО ОСИПА МАКОВЕЯ

Осип Маковей (1867–1925) – знаний в Україні і за її межами письменник, критик, публіцист. Високу оцінку його літературній діяльності дав свого часу Іван Франко, які плідно співпрацювали, зокрема, при виданні “Літературно-наукового вісника”. Про значення Осипа Маковея в історії української культури написано вже чимало, але його педагогічна праця, як правило, залишається ще й досі недостатньо вивченою. Так, наприклад, в Українському Радянському Енциклопедичному словнику відзначається: “Маковей Осип Степанович – український письменник, критик, публіцист і громадський діяч” [4]. Як бачимо, в офіційному виданні зовсім не згадується діяльність О. Маковея як педагога. Навіть у сучасних українських педагогічних словниках (за редакцією Семена Гончаренка, а також Миколи Ярмаченка), які вийшли вже в незалежній Україні, серед відомих українських педагогів взагалі не згадується ім’я Осипа Маковея. Це є свідченням недостатньої оцінки його педагогічної діяльності, що впливає з неповної, на наш погляд, вивченості цього напрямку його діяльності.

Лише в останні роки з’явилася низка публікацій, які є розвідками його педагогічної діяльності. Серед них слід виокремити дослідження Н. Побірченко “Педагогічна діяльність Осипа Маковея (до 130-річчя від дня народження)” [7], М. Мединської-Ковальчук “Директор учительської семінарії” [5].

Дослідники творчої спадщини О. Маковея відзначають, що як письменник він багато уваги приділяв висвітленню проблем громадянського, національного виховання українських юнаків і дівчат, багато його героїв є галицька гімназійна молодь 80 – початку 90-х років XIX ст. У творчому доробку письменника значне місце займають художні твори не тільки про дітей, але й для дітей. Всі вони спрямовані на перегляд змісту і форм трудового виховання, перебудови сімейного виховання на засадах національної етнопедагогіки. Особливе місце в педагогічному доробку Осипа Маковея займає українська родина. За його глибоким переконанням вона є “найвищою вихователькою дітей”. Найкращим засобом плекання високої духовності, національного духу, патріотизму є тепло домашнього вогнища, доброзичливі стосунки між батьками та дітьми, братами та сестрами. Чи не перегукуються ці твердження письменника, педагога з сучасною теорією і практикою родинного виховання.

У своїх художніх творах Осип Маковей постійно звертався до проблем виховання підростаючого покоління. Велику увагу він приділяв зображенню українських інтелігентів – просвітителів, для яких найвище покликання – служіння рідному народові, відстоювання